

ØKOLOGISK PSYKOLOGI I BEVÆGELSE – ET REDSKAB OG ET PERSPEKTIV

Indledning

Jytte Bang

I løbet af de senere år er ‘økologisk psykologi’ et begreb, som stadig hyppigere dukker op i psykologien. Det er der formodentlig en væsentlig grund til. Psykologien er ikke længere nogen helt ung videnskab. Den har udviklet sig og omfatter i dag en mangfoldighed af felter, som vedrører menneskers liv. I takt med denne udvikling flytter mange fokus fra det enkelte individ som en fysiologisk og psykologisk analyse-enhed i retning af det enkelte individ som gensidigt forbundet med sin omverden. Økologisk psykologi er, så at sige, en naturlig del af denne bevægelse i psykologien, da analyse-enheden her udgøres af individ-omverdensforholdet.

Denne almene fællesnævner deles, historisk set, af to hovedudviklingslinier, som begge er økologiske, og som derved begge har individ-omverdensforholdet i fokus. At der er tale om hovedudviklingslinier betyder, at begge linier delvist går på tværs af psykologiens områdeopdeling. For eksempel kan man inden for udviklingspsykologiens område genfinde begge linier.

Den ene udviklingslinie – *community psykologien* – er historisk set den nyeste. Den har betydning for psykologiens anvendelsesfelt, ikke mindst inden for sundhedspsykologien. Her handler økologien om analyse-enheden person, begivenhed og omgivelser. Med denne tre-enighed får man brudt med en snæver individorientering i forbindelse med for eksempel *recovery* efter psykologiske traumer. Det enkelte menneske deltager i forskellige *communities* og skaber sin identitet på baggrund af de kombinerede egenskaber hos disse communities, som individet tilhører. Det betyder således, at man i en psykologisk anvendessammenhæng må interessere sig for sådanne dynamiske processer frem for individet i sig selv. Således rejser *community psykologien* en kritik af nogle bestemte positioner i en traditionel forståelse af for eksempel ‘person’ eller ‘personlighed’.

Den anden udviklingslinie omtales ind imellem som ‘den kognitive retning’ inden for økologisk psykologi, hvilket for så vidt både er sandt og usandt. Mest rammende er det nok at sige, at der er tale om en inspiration fra evolutionismen, som leder til at man interesserer sig for, hvorledes organismer/individer udvikler sig og navnlig udvikler sig i gensidig forbindelse med deres omgivelser. Det har ledt økologisk psykologi i retning af at beskæftige sig med processer, som kognitionspsykologien i alminde-

lighed interesserer sig for, som for eksempel eksploration, perception, hukommelse og tænkning. Mest prominent inden for dette felt er nok James Gibson, der med sin teori om 'direkte perception' er gået kritisk udfordrende ind i det kognitionspsykologiske område. Ved at betragte sanserne som perceptuelle systemer laver han en form for '*perceptual turn*' der sætter perceptionen som primær instans frem for sansningerne.

Hermed bliver økologisk psykologi også til almen psykologi, al den stund sansedata-teorien udfordres. På den måde skabes der bevægelse i feltet. Det almene opgør med sansedata-teorien er nemlig ikke alene Gibsons projekt. Den virksomhedsteoretiske tradition med Leontjew i spidsen kan for eksempel ses som eksponent for noget lignende. Dog hentes inspirationen her ikke kun fra evolutionismen som en biologisk retning, men også fra marxismens samfundsteori.

Hvad der generelt kendetegner disse teoretiske bestræbelser på tværs af deres diversitet, er forsøget på at overvinde dualismer, som psykologien kæmper med. Det gælder eksempelvis dualismen mellem organisme-omverden og dualismen mellem individ-samfund. Imidlertid kan vi i forlængelse heraf føje Merleau-Ponty som, med sit opgør mod, hvad vi kan se som en samlet individ-krop-omgivelser »dualisme«, finder sin naturlige plads inden for den økologiske psykologiske bestræbelse.

Dette temanummer afspejler de fælles bestræbelser såvel som diversiteten i økologisk psykologi, sådan som de brydes i dansk psykologis prisme. Dog indleder vi nummeret med en af de nutidige betydningsfulde skikkelser inden for den økologiske tradition, nemlig Alan Costall.

ALAN COSTALL har i en årrække beskæftiget sig med økologisk psykologi, ikke mindst med James Gibsons teori samt nogle af de centrale spørgsmål og problemer, denne teori rejser. I dette temanummer bidrager forfatteren med artiklen *Darwin, ecological psychology, and the principles of animal-environment mutuality*. Heri påpeges, hvorledes det har skabt problemer, at både Descartes, men også Galilei og Kepler var tilbøjelige til at opfatte fysik som videnskaben, hvorfor alt det, som faldt udenfor, måtte eksistere uden for det naturlige felt. Det vil sige, at da den nye videnskab (fysik) forklarer alt, kan det som den ikke forklarer, ikke være *virkelig* virkeligt. Desværre falder psykologiens genstand, nemlig '*subjektet*' her inden for. Psykologien bliver til en mærkelig beskæftigelse, en videnskab om det 'uvidenskabelige'. I artiklen argumenteres for, at C. Darwins perspektiv giver mulighed for at bryde med disse regler, idet hans evolutionære teori var ikke-matematisk og ikke-mekanisk, og idet forholdet mellem udvikling og tilpasning kommer til at stå centralt. Herfra udvikler interessen sig for dyr-omgivelser forholdet, og »sjælen« skal ikke længere ses som noget absolut åndeligt værende. Artiklen diskuterer nogle af potentialerne i Darwins projekt, og det påpeges, at økologisk psykologi ikke må ende i en form for omgivelsesmæssig determinisme. Endelig trækkes nogle tråde til moderne økologisk psykologi.

Under overskriften *En økologisk tilgang til perception og aktivitet* tager JOHAN TRETTVIK fat på nogle af de svagheder, som er blevet påpeget i forbindelse med Gibsons perceptionsteori. Nærmere bestemt tages Gibsons kernebegreb om 'tjenlighed' op til diskussion. Der opstår problemer, når Gibsons økologiske tilgang skal anvendes inden for andre områder, og i artiklen argumenteres der i den forbindelse for nødvendigheden af et mere eksplicit og differentieret aktivitetsbegreb, som vi imidlertid må til Leontjew for at finde. I artiklen undersøges således mulige forbindelser mellem Leontjews virksomhedsteori og Gibsons økologiske teori.

Også i JYTTE BANGs artikel *Om nødvendigheden af synteser i psykologien* optræder Gibson og (især) Leontjew. Her tages det spørgsmål op, hvordan psykologien kan begrebsliggøre menneskets tænkning på et økologisk grundlag. Der argumenteres for, at tænkningen rummer en modsætningsfuld forbindelse imellem det kontekstforbundne og det kontekstoverskridende. Med afsæt i Leontjews betragtninger over menneskets tænkning former artiklen sig som en argumentation for at udvide perspektivet, således at den Hegel'ske syntese imellem *det enkelte og det almene* medtænkes. Desuden illustreres, på hvilke måder denne syntese kan få betydning for psykologien.

At dualismer ikke bare er noget, man gør op med, blot ved at kalde psykologien for 'økologist', påpeges i den næste artikel. I artiklen *Miljøpsykologiens fordomme og den kropslige fornuft* kommer KURT DAUER KELLER ind på, at økologisk psykologi, også omtalt som miljøpsykologi, lider under fordomme om indre-ydre distinktioner, som den har svært ved at gøre op med. Et egentligt opgør med indre-ydre distinktionerne finder vi til gengæld hos Merleau-Ponty, der afdækker kropslig fornuft og sociokulturel mening i perceptuel-ekspressiv intentionalitet. I den sammenhæng argumenterer forfatteren for, at det er vigtigere at give slip på sine fordomme end at give slip på den menneskelige erfaring.

Inden for den kognitive neurovidenskab og neuropsykologien ses der en tendens til kun at basere sig på »økologiske« undersøgelser af nervesystemet og dets funktion. JESPER MOGENSEN gør i artiklen *Hjernen og verden – kan og bør neurovidenskaberne være økologiske?* opmærksom på, at denne tendens står i modsætning til den anden tendens inden for store dele af psykologien, som insisterer på større »økologisk« relevans. Der lyder et krav om, at resultater fra simplificerede og mere eller mindre verdensfjerne eksperimentalsituationer i højere grad må evalueres over for menneskets mere reelle livssituationer. I artiklen påpeges, at tilliden til simplificerede eksperimentalsituationers tilstrækkelighed inden for neurovidenskaberne formodentlig skal ses på baggrund af misforståelser omkring hjernen som værende et ufleksibelt og statisk system. Artiklen viser imidlertid, at den voksne hjerne er både plastisk og i stand til dynamisk tilpasning til skiftende ydre betingelser. Disse påvisninger stiller krav om, at den neurovidenskabelige forskning anvender en mere økologisk forsknings-

strategi. For eksempel kan de ofte ignorerede »detaljer« i de ydre eksperimentalbetingelser være afgørende for såvel menneskers som dyrs benyttede kognitive strategier og for det i den pågældende situation anvendte neurale substrat.

ANNETTE LØW ABOULAFIAs artikel *Cognitive and social aspects of computer-mediated work: Toward a framework for understanding working life* griber ind i et felt, som vi ikke er forvænt med at tænke inden for en økologisk psykologisk ramme. Baseret på en dialektisk-materialistisk filosofi og virksomhedsteoriens heraf afledte principper, diskuterer artiklen nødvendigheden af at 'integre' to centrale hovedopfattelser inden for feltet computer-medieret arbejde. Det drejer sig nærmere bestemt om Human-Computer-Interaction (HCI) tilgangen, på den ene side, og Computer Supported Cooperative Work (CSCW) tilgangen, på den anden side. Der argumenteres for at HCI og CSCW afspejler forskellige aspekter af menneskelig aktivitet, som kan karakteriseres som kognitive og sociale. Ud fra en metateoretisk synsvinkel undersøges disse to tilgange, deres 'analyse-enhed', deres grundlæggende (og modsætningsfyldte) filosofiske antagelser samt deres mulighed for integration.

Inden for udviklingspsykologien er økologisk psykologi en vigtig strømning, som sætter spørgsmålstegn ved traditionelle forståelser af udvikling. At udvikling for eksempel finder sted i en heterogen social verden, kommer KRISTINE JENSEN DE LÓPEZ ind på, hvorfor det dyadiske mor-barn forhold ikke kan udgøre en tilstrækkelig udviklingspsykologisk model. Under overskriften *Økologisk psykologis bidrag og begrænsninger som udviklingspsykologisk forklaringsmodel* anerkender hun på den ene side, at det økologiske perspektivs inddragelse af omverdenen giver mulighed for en mere kontekstuel forståelsesramme, mens den kollektive skræk for det indre mentale på den anden side forhindrer muligheden for at forklare årsagerne til psykologiske forandringer hos individet. Artiklen præsenterer centrale figurer som Gibson, Bronfenbrenner og Vygotsky, ligesom teorien om »cultural learning« præsenteres. Som et led i diskussionen af et økosystemisk perspektiv inddrages empiriske illustrationer af mexicanske indianerbørns legeaktiviteter. Senere i artiklen præsenteres den sociogenetiske tilgangs bud på kontekstuelle udviklingspsykologiske mekanismer samt de dermed forbundne diskussioner. Situeret semiotisk mediering som udviklingspsykologisk mekanisme eksemplificeres ud fra Oliveiras observation af brasilianske småbørns rolleleg. Afslutningsvist påpeges nogle metode-mæssige problemer ved et økologisk udviklingspsykologisk perspektiv.

IVY SCHOUSBOE peger i artiklen *Børns hverdagsliv set gennem lokale og globale linser* på, at det kan være nyttigt at kombinere lokale og globale perspektiver på barnet i dets udvikling frem for at gøre perspektiverne til et enten-eller. I takt med det postmoderne eller senmoderne vestlige samfund og dets krav om omskiftelighed og kompetence, er det såkaldte

»kompetente barn« opstået som ny diskurs. I forlængelse heraf hævdes børnefællesskaberne som centrale for det nye barn (i forhold til det traditionelle), samt at forholdet til voksne har ændret sig. I artiklen går et skridt ind i en lokal, institutionel kontekst, nemlig en fritidsordning i skoleregion (SFO), samtidig med at denne undersøges *udefra*. Ved at undersøge udtalelser fra både børn og deres professionelle voksne søges en åbning og nuancering af den nye diskurs om, hvad der er gode relationer for børn. Undersøgelsen præsenterer og benytter sig af »*activity setting analyses*«, som er blevet anvendt i økologiske undersøgelser af vestlige og ikke-vestlige pædagogiske sammenhænge.

Ligeledes inden for det udviklingspsykologiske felt, men med fokus på eksperimentel spædbarnsforskning, diskuterer PETER KRØJGAARD begrebet 'økologisk validitet'. Det er et centralt begreb inden for den økologiske psykologi, og artiklens formål er at undersøge, hvorvidt begrebet økologisk validitet kan bidrage til den eksperimentelle spædbarnsforskning. Under overskriften *Økologisk validitet og eksperimentel spædbarnsforskning* præsenteres i artiklen nogle forskellige definitioner af begrebet, hvorefter det sammenholdes og diskuteres i forhold til en række konkrete eksperimentelle undersøgelser. Afslutningsvist konkluderes, dels at begrebet om økologisk validitet vil blive mere anvendeligt ved at antage en specifik karakter, dels at en sådan specificering er vanskelig.

Udviklingspsykologiens diskussioner vedrørende forbindelsen imellem person og omgivelser er ligeledes relevante inden for en lang række andre områder, herunder det sundhedspsykologiske.

Inden for den såkaldte community psykologi findes også en økologisk retning, som vi skal se i de følgende artikler. Denne retning præsenteres af MALIN G. WIKING og PETER BERLINER i artiklen *Psykologisk trauma – ur ett ekologiskt community psykologiskt perspektiv*. Det vises endvidere, hvordan den økologiske psykologiske retning kan anvendes i forbindelse med psykologisk intervention over for psykiske traumer. Helheden person-situation-omgivelser er det centrale for den økologiske psykologi, hvilket betyder, at recovery og livskvalitet kan ses som balancen mellem de forskellige dele og den samlede ramme. I artiklen gives et eksempel på en manglende tilpasning mellem en persons ressourcer, den sociale støtte og de kollektive mestringsstrategier, ligesom der åbnes op for en interventionsform, som medtænker disse synsvinkler.

Selvet er et ofte diskuteret og ind imellem udskaeldt begreb. I artiklen *Själkets olidliga lätthet* ser MATHIAS BLOB selvet som en tilstand, hvor den enkeltes eksistens, væren, kommunikerer med omgivelserne. I forfatterens diskussion af selvet fokuseres på den enkeltes økologiske sammenhæng og positionering ud fra et interaktionistisk perspektiv, og der bygges endvidere på en eksistentialistisk tilgang. Dette perspektiv betyder ifølge forfatteren, at den enkeltes selvbillede bliver udgangspunktet for social-

psykologisk intervention eller forebyggelse. Selvbilledet ses således ikke blot som en individuel konstruktion. Det skabes, omskabes og opretholdes i et økologisk miljø.

At det ikke er lige meget for udbyttet af socialpsykiatriens tilbud, hvordan brugerne opfatter behandlerne, viser BENNY KARPATSCHOFF i artiklen *At blive behandlet ordentligt – eller bare blive behandlet – om brugerstyret kontakt i socialpsykiatrien*. Baseret på evalueringen af en undersøgelse over, hvordan brugerne opfatter den socialpsykiatriske støttekontakt-person-ordning i København, opstilles i artiklen en nøgle til at forstå den objektiverende og ofte ydmygende behandling i denne sektor. Det konkluderes, at kvaliteten af støtten afhænger af støtte-kontaktpersonens evne og vilje til at opretholde en hårfin balance mellem nærhed og åbenhed, på den ene side, og på den anden side en fastholden af den grad af distance, der er indbygget i relationen.

Med udgangspunkt i sin undersøgelse af (et udsnit af) en dansk fangebefolkning foreslår CHARLOTTE MATHIASSEN, at det fænomenologisk inspirerede første person perspektiv på en konstruktiv måde kan overskride en vigtig »socialøkologisk« eller »kontekstøkologisk« tilgang. Artiklen uddyber gennem analysen af eksempler, nogle forholdemåder til tilværelsen. Nærmere bestemt følges nogle fangers perspektiv på sig selv og deres tilværelse under afsoning, i overgangsfasen til et mere selvstændigt liv og når de, optimalt set, er uden kontakt med kontrolsystemet. Det illustreres, hvordan tilværelsen opleves på tværs af sammenhænge, herunder den gensidige forbundethed imellem subjekt og omverden i en lukket setting samt overgangen fra det meget restriktive til det (umiddelbart) mindre restriktive.

At kunne håndtere tilværelsen er ikke bare et spørgsmål om indsigt eller personlig styrke. I artiklen *Handlekompetence som begreb i sundhedspædagogik og -forskning* gør KAREN ALBERTSEN og HELLE ANDERSEN opmærksom på, at det er nødvendigt at medtænke et praksisniveau, når vi taler om kompetence. Herved føjes der 'handling' til et begreb, som ellers for eksempel kan forstås som noget intelligensmæssigt og individuelt. I artiklen argumenteres for et mere rummeligt kompetencebegreb, ligesom forfatterne kommer ind på forhold, som beforder handlekompetence.

Ud over de artikler, som knytter an til nummerets overordnede tema, bringes følgende to artikler:

OLE ANDKJÆR OLSEN bidrager i sin artikel til diskussionen om forholdet mellem *sproget og det ubevidste*. Med inddragelse af navnlig Freud, Bion, Lorenzer, Lacan og Laplanche argumenterer han for, at spørgsmålet om, hvorvidt det ubevidste har en sproglig struktur, ikke kan besvares med et enten-eller. Det ubevidste er ikke nogen homogen dannelse, og de mest primitive dele består af isolerede partialobjekter og simple billeddannelser uden nogen overordnet organisering, mens de senere producerede dele ud-

gøres af sammenhængende forestillingsmønstre med såvel deres egen morfologi som syntaks, hvilket synes at berettige dem til prædikatet »sproglig«.

MORTEN FROM går i artiklen *Løgneren og selvet* ind på den fremmedgørelse og meningsløshed, som også præger tilværelsen i dag. Gennem en omfattende analyse af Martin A. Hansens *Løgneren* ud fra C. G. Jungs begreber illustrerer forfatteren nogle centrale aspekter vedrørende et menneskes individuationsproces. Det gælder for eksempel forholdet til det religiøse gennem en bevidstgørelse af sit gudsforhold.

Desuden er der fire boganmeldelser.

